

užpuolė žydus. 75 žmonių partizanų grupė atėjo jiems į pagalbą. Mūšio rezultatas – sunaikinti 7 vokiečiai, 5 sužeisti. Pasižymėjo Kolubsnovas, Boičenka.¹ 1943 m. spalio pabaigoje Voluinėje į Stalino vardo būrį prašėsi keletas žydų šeimų, deryboms pas juos išvyko vadas Grigorijus Balickis. Po pokalbio jis ironiškai su užuojauta dienoraštyje užrašė: „...Kovotojai iš jų – labai drąsūs, vienas kreivas, kitas aklas, o trečias ir pačiam velniui nereikalingas. Na ką, reikia padėti. Tik pamanyk – 13 mėnesių jie žmonių nematė, kaip laukiniai gyveno krūmuose.“²

Be to, kai kada miškuose besislepiančius žydus nuginkluodavo ir į būrius neimdavo, negalinčius apsiginti palikdavo miškuose³. Ko gero, raudonieji partizanai pirmiausia vadovavosi savo asmeniniais ir kariniais interesais, stengdamiesi aprūpinti savo dalinį ir neapsukinti jo šeimomis. Bet ksenofobija tokiuose veiksmuose taip pat galėjo būti reikšminga.

Žydai nuo lenkų skyrėsi tuo, kad Ukrainos PJS buvo prieš atskiro žydų būrio kūrimą: tam nebuvo politinės būtinybės. Negalima atmesti ir to, kad Strokačas ir Ukrainos KP(b) CK štabo kuratoriai bijojo suteikti pagrindą nacių propagandai ir ukrainiečių bei lenkų nacionalistų agitatoriams dar kartą sovietų partizanus pateikti kaip „judobolševikų“ ginklą. Žydai buvo daugiau ar mažiau tolygiai paskirstyti Ukrainos PJS junginiuose ir būriuose. 90 % partizanų žydų tarnavo paprastais kovotojais, 8 % buvo iškelti į vadovaujančias pareigas, o 2 % tarnavo politrukais arba komisarais⁴. Vienu atveju žydas Robertas Satanovskis vadovavo (lenkų) junginiui.

Bendrai visoje Ukrainoje buvo tokia pati situacija kaip ir kitose okupuotose SSRS teritorijose: „Žydų elementas egzistavo partizanų junginiuose, tačiau buvo nei vadovaujantis, nei gausus.“⁵ Čigonų⁶ (romų) sovietų būriuose beveik nebuvo.

1 Ten pat, f. 64, op. 1, spr. 103, ark. 18 zv.

2 Ten pat, spr. 60, ark. 22.

3 Елисаветский С., *Полвека забвения...*, с. 75.

4 Apskaičiuota pagal: ten pat, p. 74, 313–384.

5 Hesse E., *Der sowjetrussische Partisanenkrieg...*, S. 136.

6 Lelčysų GRU partizanų brigados veteranės T. Markovkos (Gorbuncovos) atsiminimai [publikaciją parengė A. Gogunas, M. Cerovic], *Голокост і сучасність: Студії в Україні і світі*, 2009, № 1 (5), <www.holocaust.kiev.ua>.

SOVIETŲ PARTIZANINIO KARO ISTORIJOS PROBLEMOS

Neosovietiniame Baltarusijos, Ukrainos ir Rusijos oficioze partizanai maitinasi ir rengiasi tuo, ką paima iš priešo, o kariauja tarsi dykumoje. Tačiau okupaciją išgyvenusiujų liudininkų, o kartu ir jų palikuonių sąmonėje miško kareiviai paprastai yra subjektai, kurie plėšė taikius gyventojus. Bet pats stipriausias akcentas, išlikęs liaudies atmintyje, kad raudonieji taikiems gyventojams užtraukdavo nacių baudžiamąsias akcijas. Todėl šie du klausimai ir aptariami viename skyriuje.

5.1. PARTIZANŲ APRŪPINIMAS MAISTO PRODUKTAIS IR DRABUŽIAIS

Nuo pat karo pradžios nebuvo materialinio partizanų aprūpinimo sistemos⁷. Partizanų rengimo centrai, ar tai būtų NKVD, Ukrainos PJS, ar Centrinio PJS partizanų mokyklos, juos mokė, kaip kovoti, o štai jokių detalesnių instrukcijų, kur partizanams gauti maisto ir drabužių, iki pat šių laikų archyvuose nerasta. 1941–1942 m. aukščiausiojo lygio dokumentuose, kuriuose kalbama apie būrių aprūpinimą maisto produktais, retkarčiais šmėsteli aptakus mįslingas terminas „apsirūpinimas“ ar net „pasinaudojus vietiniais resursais“⁸.

Nedidelė išimtis iš improvizuotų taisyklių buvo dar sovietų teritorijoje įrengti sandėliai ir bazės, nuo kurių vokiečiai ar policija netrukus būrius nuvijo. Todėl dalį maisto produktų partizanai išprašydavo iš kaimiečių, ypač jeigu būriai laikinai likdavo savo įsteigimo rajonuose⁹.

Tačiau dauguma Ukrainos PJS junginių tapo reidų būriais, o NKVD ir GRU net stacionarių grupių vadovybės branduoliu tapo žmonės, atsiųsti iš už fronto linijos.

Įprasta praktika tapo rekvizicijos.

7 Žr., pvz.: *Органы Государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне...*, t. II, kn. 1., c. 410.

8 *Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг...*, c. 496–497.

9 Žr., pvz.: 1) Interviu su Ivanu Šaru..., LAAG; 2) Interviu su Fiodoru Razstolnu..., ten pat; 3) Interviu su Darja Lapitan (g. 1930 m.), Černigovo srities Korjukovo rajono Pereliubo kaimo gyventoja, 2006 m. rugpjūčio 13 d., ten pat.

← Partizanų (diversantų) mokykla
Šeino kaime. 1942 m.

← Partizanai mokosi orientuotis
pagal žemėlapi. Šeino kaimas.
1942 m.

Pirmiausia turtas buvo rekvizuojamas iš kolaborantų: iš jų buvo paimami visi drabužiai ir maistas. Vokiečių žvalgų nuomone, Černigovo–Voluinės srities junginio vadovas tokias ūkines operacijas naudojo kaip savotišką materialinį paskatinimą: „Likęs vienas Fiodorovas pradėjo telkti iš apsupimo išėjusius karininkus ir kareivius, daugelį jam užverbuoti pavyko ginklu, daugelį laikė prie savęs, girdė degtine ir žadėjo asmeninį praturtėjimą plėšiant okupacinės valdžios atstovus – rusus ir ukrainiečius. Jis žudė seniūnus ir policijos narius, o jų vertybes: drabužius, turtą atiduodavo savo banditams.“¹

Vieno šio junginio būrio vado Grigorijaus Balickio dienoraštis atskleidžia, kad šis pranešimas buvo pagrįstas: „1942 m. rugsėjo 15 d.... Aš priėmiau sprendimą pamokyti Kormos kaimo [Baltarusija] policiją... Prasidėjo darbas. Policininkų ūkiai buvo naikinami su „govėda“ (t. y. kartu su šeimomis – A. G.). Būtinai partizanams daiktai buvo paimami. (...) Vaikinai smarkiai prasigyveno.

¹ CDAHO, f. 62, op. 1, spr. 52, ark. 23.

↑ Žuvęs ukrainiečių kaimo gyventojas. 1943 m.

1942 m. rugsėjo 16 d. išaušo dalybų rytas, dalijomės duoną, kiaušinius ir kiaušes. (...) Buvo nuspręsta, kad visi daiktai ir produktai po operacijos grupėms bus dalijami proporcingai, bet gavosi taip, kad pats Alachas nesusigaudytų.“²

Vykdamas rekvizicijas taikytas klasinis principas: turtingi valstiečiai buvo apiplėšiami visiškai, be to, ir žudomi, klausimas, ar jie buvo lojalūs sovietų piliečiai, buvo antraeilis. Pavyzdžiui, AK žvalgybos pranešime rašyta, kad Ternopilio krašte raudonieji 1943 m. rugpjūtį–rugsėjį „...apsirūpina provizija kaimuose, kur už maitinimą dažnai moka... Miesteliuose plėšia parduotuves ir vokiečių bei ukrainiečių sandėlius... Porą kartų iš valstiečių atėmė premiją, gautą už [vokiečiams] pristatytus žemės ūkio produktus.“³ Pagal to paties lenkų pagrindžio dokumentus Lvovo srities teritorijoje 1944 m. pradžioje pasirodė „vėl nedideli partizanų būriai. Plėšia [valstybinius] dvarus ir turtingus ūkininkus, neaplenkdami ir lenkų“⁴.

Bet kolaborantų buvo palyginti nedaug, be to, partizanams ne visada buvo paranku jų ieškoti, t. y. gaišti laiką. Todėl civilių neutralių gyventojų prievartinė provizijos ir turto rekvizicija įgavo nemažus mastus.

2 Ten pat, f. 64, op. 1, spr. 59, ark. 1. Analogiški duomenys apie Sumų junginį: ten pat, f. 62, op. 1, spr. 40, ark. 149.

3 AAN, 203/XV-28, k. 71, 71a.

4 Ten pat, 203/XV-28, k. 129.

↑ Kaime ūkinės operacijos metu su vežimu apsilankę partizanai.

Duomenys apie tai vokiečiams pradėjo plaukti tik prasidėjus karui¹, o 1942 m. rugpjūtį vokiečių saugumo tarnybos suvestinėje partizanai pristatomi kaip paprasti kriminaliniai nusikaltėliai: „...Kasdieniai plėšikų užpuolimai nestebina... pavieniai daugybę kartų mėgina, iš pradžių prašo arba vagia, svarbu gauti maisto produktų. Susitelkdami grupėmis... jie graso prievarta, o nesukalbamus nieko nebudami šaudo vietoje... (...) Susidūrę su žandarmerija ir tvarkos tarnybos atstovais, tam tikra dalis banditų nušauti... Žytomyro apylinkėse per keletą dienų plėšikų užpuolimų skaičius pasiekė 46.“²

Vinicos junginio partizanas Vasilijus Jermolenka prisiminė, kad jie neturėjo specialios paruošų komandos: „Štai šiandien šis būrys važiuoja maisto, o rytoj – kitas būrys. Skiriami vežimai – o juose sėdi žmonės... Paskui užėini į trobą: „Prašau, ką galite duoti?“ ...Aš ateisiu su automatu, ar man kas nors neduos?... [Buvo, kad] slėpė nuo mūsų maistą, užkasdavo į žemę.“³

Stalino vardo būrio vadas G. Balickis paliko dienoraštyje įrašą, kad Briansko miškuose Kononychino vadovaujamo būrio partizanai: „...Valstiečius, kurie sakė, kad nėra pavalkų, mušė grūstuvais, Mušė grūstuvais... ir tuos, kurie prašė, kad neatimtų jų drabužių“⁴.

1 BAB, R 58/215, Bl. 228.

2 Ten pat, R58/60, Bl. 2, 6–7. Įvykiai Černigovo srityje: BA-MA, RH 22/175, Bl. 40.

3 Interviu su Vasilijumi Jermolenka..., LAAG.

4 CDAHO, f. 64, op. 1, spr. 59, ark. 22.

Dažniausiai „sovietų“ srityse iš valstiečių paimdavo tik dalį maisto produktų ir visai nedaug drabužių (arba išvis jų neėmė), kad neaštrintų santykių⁵. Ir net Galicijoje Karpatų reido metu rekvizuodami materialines vertybes kovpakeičiai rodė tam tikrą gailėstingumą. Banderovcų dokumente aprašytas atvejis Stanislovo (dabar Ivano Frankivskas) srityje: „Pasečnajos kaime užėjau į vieną partizanų trobą ir norėjau paimti mulą (kumelės ir asilo mišrūnas – A. G.), tada sena boba, kuri buvo troboje, pradėjo rėkti ir keikti... Jai raudant partizanas paliko mulą, ir paprašė, kad ji jam duotų pavalgyti...“⁶ Prieš sugrįždamas iš reido, Kovpakas tarp priešiškaai nusiteikusių gyventojų išleido įsakymą: „Būsimajame žygyje svarbiausia griežtai laikytis konspiracijos. Nė vienas kovotojas neturi pasirodyti gyventojams, maisto produktus iš gyventojų reikia vogti.“⁷

Nuo 1942 m. pabaigos Ukrainos PJS, siųsdamas radijo telegramas, truputį pakoregavo materialinių vertybių įsigijimo sistemą, bet Centro nurodymai buvo prieštaringi. Pavyzdžiui, 1943 m. gegužės 23 d. po Polesėje įvykusio kelių partizanų vadų pasitarimo su Ukrainos KP(b) CK ir Ukrainos PJS atstovais buvo priimta rezoliucija, kurios vienas iš punktų skelbė: „Produktų paruošas pas valstiečius vykdyti tik organizuotai, esančiomis ūkio komandomis, kurios turi būti sustiprintos pačiais sąmoningiausiais priešakiniais kovotojais ir vadais.“⁸ Kol kas nežinomi dokumentai apie tai, kad 1943–1944 m. junginių vadai pradėjo siųsti maisto pačius ištikimiausius partizanus. Partizanų vadai žinojo, kad paskatinimą jie gaus už sklandžiai įvykdytą diversiją ar kovą, o ne už ūkio operacijas.

Toje pačioje 1943 m. gegužės 23 d. rezoliucijoje buvo „stabdomi“ kai kurie vadai, kurie Ukrainos KP(b) ir Ukrainos PJS požiūriu elgėsi neteisingai: „Pasmerkti ir uždrausti kenksmingą nepartinę natūrinių mokesčių praktiką valstiečių atžvilgiu prieš užnugaryje, kurią vykdo pavieniai partizanų būriai ir kuri sukelia vietinių gyventojų nepasitenkinimą, o dėl jų susiformuoja nesėkmingi, nesovietiniai santykiai su jais.“

Kadangi atsakingi partiniai darbuotojai buvo nutolę nuo kapitalistinės gamybos ir vartojimo sistemos, nesuvokė, kad visai priešingai – apgalvota ir aiški savotiška „duoklės“ sistema partizanų junginių naudai galėjo būti valstiečių priimta kaip valstybinės politikos įstatymų išraiška, o ne kaip chaotiškos ir nenusipėjamos rekvizicijos.

Ukrainos KP(b) Podolės Kameneco srities komiteto sekretorius Stepanas Oleksenka netiesiogiai nurodė neapgalvotą Ukrainos PJS partizanų

5 P vz., Sumų sritis: BA-MA, RH 22/175, Bl. 40.

6 Від Полісся до Карпат..., с. 78.

7 Ten pat..., p. 107.

8 Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945, т. 2, К., 1980, с. 235.